

IN MEMORIAM

HANA HAVELKOVÁ (1949–2020)

Dňa 31. októbra 2020 zomrela sociologička, politická filozofka a feministická teoretička Hana Havelková. Vo svojej pedagogickej aj výskumnej práci prekračovala disciplinárne hranice medzi sociológiou, filozofiou a históriou, pričom od začiatku deväťdesiatych rokov bol pre jej prácu určujúci rod ako analytická kategória a rodový poriadok ako výskumná téma.

Po vydaní kolektívnych monografií, ktoré boli výsledkom výskumu rodovej kultúry štátneho socializmu v Česku v rokoch 2014 a 2015,¹ sa jej publikačná činnosť pomaly ustávala. Z pohľadu na jej bohatú a rozmanitú bibliografiu však vyplýva, že hranice prekračovala medzi disciplínami, medzi akademickým feministickým Západom a Východom, ako aj medzi akadémiou a aktivizmom.² Najmä posledná uvedená priepustnosť poukazuje na intelektuálne dejiny feminizmu v Česku a aj na Slovensku, konkrétne na dejiny feministického výskumu, ktorý sa v ranom ponovembrovom období menej pestoval v akademickom prostredí. Namiesto toho sa sústreďoval na vydávanie časopisov a kníh (príklad bratislavského Aspektu) alebo advokačnej činnosti (príklad

¹ Hana Havelková, Libora Oates-Indruchová (eds.), *The Politics of Gender Culture under State Socialism: An Expropriated Voice* (New York and London: Routledge, 2014); Hana Havelková, Libora Oates-Indruchová (eds.) *Vyhláštěný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2015).

² Pozri „Bibliografie Hany Havelkové“, in Věra Sokolová, Lubica Kobová (eds.), *Odvaha nesouhlasit: Feministické myšlení Hany Havelkové a jeho reflexe* (Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2019), s. 307–314.

pražského Gender Studies). Hana Havelková bola dlhé roky členkou oboch kolektívov a poskytovala dôležité podnety ich činnosti. V časopise *Aspekt* bola členkou redakčného matronátu, poradného zboru, ktorý časopisu poskytoval záštitu a symbolicky ho podporoval. Do Bratislavy Hana Havelková často cestovala a prednášala o svojich výskumných témach. Tie sa týkali hlavne rodového poriadku moderných spoločností. Stopa Hany Havelkovej v pražských Gender Studies sa dá rozpoznať najmä v tom, ako vedno s ďalšími súdobými kolegyňami vniesla do verejnej diskusie feministický pohľad na zastupiteľskú politiku a mediálny priestor.

Zaraďovať mysliteľky a mysliteľov do škatuliek je dvojsečná zbraň. „Onálepkovanie“ prostredníctvom politického názoru či normatívnych východísk na jednej strane pomáha zorientovať sa, na strane druhej však už vopred obmedzuje čítanie. Ak Hana Havelková na niektorých miestach prejavuje svoje normatívne preferencie, prejavuje ich smerom k liberalizmu.³ V jej myslení je však zároveň prítomný kriticko-teoretický moment, ktorý kultivovala od vysokoškolských štúdií v odbore sociológie. Keď na Filozofickej fakulte Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brne (predchodkyni dnešnej Masarykovej univerzity) obhájila magisterskú prácu na tému *Dialektika osvietenstva*,⁴ pustila sa v rámci doktorandského štúdia na Filozofickom ústave AV ČR v rokoch 1972–1976 do výskumu myslenia Maxa Horkheimera. Prácu z politických dôvodov nemohla obhájiť, ale Horkheimerove stopy nájdeme v jej neskorších článkoch, ktoré sa venovali premenám rodiny. V článku Pavly Jonssonovej venovanom českej feministickej kritickému teórii, hovorí: „*Dialektiku osvícenství* Adorna a Horkheimera jsem přelouskala v němčině, přeložena do češtiny byla až v devadesátých letech. Z těch dvou mě víc zaujal Horkheimer, který byl v tom páru politickým filosofem, zatímco Adorno, jak známo, filosofem umění. U Horkheimera mě pak zajímaly možnosti člověka jako kritického subjektu – síla jejich zaměření byla v otázce po takzvané autoritářské osobnosti, tj. takové, která touží být vedena autoritou (hledali vysvětlení moci Hitlera).“⁵ Hana Havelková sa spolupodieľala aj na presune každoročných medzinárodných kriticko-teoretických konferencií *Philosophy and Social Science* z Dubrovníku do Prahy.⁶

Intelektuálna dráha Hany Havelkovej môže byť pre čitateľky a čitateľov inšpirujúca, najmä v tom, ako sa po roku 1989 a svojom vlastnom vstupe do feministického teore-

³ K tomu pozri argumentáciu in Lubica Kobová, „Rodový poriadok spoločnosti ako filozofický problém: Za Hanou Havelkovou“ *Filozofický časopis* 68 (2020), č. 6, s. 947–954.

⁴ Hana Hlavenková [Havelková], „Kritika osvícenského racionalizmu ve frankfurtské sociálně-vědní škole“, diplomová práca, Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Filozofická fakulta, 1972.

⁵ Pavla Jonssonová, „Odpověď na ambivalentní vztah: Český feminismus a kritická teorie“, *A2* 14 (2018), č. 13, s. 29. K začleneniu Hany Havelkovej do tradície kritického teórie pozri aj Zuzana Uhde, „Feminismus: Rovnost v odlišnosti“, in Marek Hrubec (ed.), *Kritická teorie a společnost: Český kontext* (Praha: Filosofia, 2013), s. 233–291, tu s. 268–271.

⁶ Alessandro Ferrara, „The Secret Underneath a Success Story“, *Philosophy & Social Criticism* 43 (2017), č. 3, s. 247–248; Axel Honneth, „Recollections of a Transition“, *Philosophy & Social Criticism* 43 (2017), č. 3, s. 245–246.

tizovania vyrovnáva s pretlakom teórií prichádzajúcim zo Západu. Sama seba vníma, podobne ako mnohé intelektuálky tej doby, ako niekoho, kto prináša feminizmus do Československa, Česka, na Východ; a na Západ zas „vyváža“ vysvetlenia štátno-socialistickej skúsenosti emancipácie žien. Táto sprostredkovateľská rola bola pomerne nevďačná. V oboch prípadoch išlo o akési „vlámavanie sa“ do pevne ustálených predstáv. V prvom prípade predstáv o tom, čo znamená (najmä) rodová deľba práce v pracujúcom páre, v druhom prípade zas predstáv o tom, ako vyzerá oslobodenie žien a kto ho potrebuje.⁷

Hlad po reflexii skúseností s emancipáciou žien v štátnom socializme bol na Západe veľký a Hana Havelková spolu s ďalšími intelektuálkami (zo Slovenska napríklad s Janou Cvikovou) pravidelne vystupovali na rôznych európskych fórach a prispievali do tematických čísel časopisov. To, že Hana Havelková neprednášala šablónovité príspevky, ktoré by poskytovali dáta, ponechávali by ich tak interpretácii na základe západných rámcov a napokon len uzavreli, že ženy na Východe potrebujú feminizmus ako soľ, dokladá vo svojej spomienke Marina Hughson (Blagojević): „Jasne si pamätám, ako na rôznych konferenciách venovaných ‚ženám vo východnej Európe‘ niektoré západné feministky s výsmechom v hlase hovorili, že ‚české ženy stále tvrdia, že postavenie žien nebolo také zlé...‘. Čo malo znamenať, že ‚v skutočnosti len nevedia, ako zle na tom sú‘ a preto potrebujú byť poučené a toto ‚poučenie‘ malo prísť zo Západu. Diskusie rámcovali západné feministky, ony dávali príklady a tvrdili, že už našli riešenia. Nárokovali si pre seba územie feministického vedenia v rovnakej miere, ako si pre seba nárokovali územie feminizmu a dejín feminizmu a aj koncept feminizmu ako taký. Čo nepoznali, označili jednoducho za nedôležité alebo za niečo, čo možno ľahko podradit' pod to, čo už vedeli, alebo to jednoducho prešli bez povšimnutia. – Keď Hana Havelková tento nesúlad pomenovala slovami ‚západné teórie, východná realita‘, medzi východoeurópskymi akademickými feministkami sa rýchlo rozšírili.“⁸

Ako píše Hughson Blagojević, ale napríklad aj Kodíčková a Kepplová, svojím spôsobom išlo o dekoloniálny prístup ešte skôr, než sa rozšíril a začal používať pre pochopenie vzťahu Západu k Východnej Európe.⁹ Aj preto Hughson Blagojević tvrdí, že Hana Havelková prišla so svojimi analýzami možno priskoro.

⁷ Svoju sprostredkovateľskú rolu a pôsobenie v deväťdesiatych rokoch Hana Havelková reflektuje najmä v texte Hana Havelková, „Affidamento“, in Marie Chřibková, Josef Chuchma, Eva Klimentová (eds.), *Feminismus devadesátých let českýma očima: Sborník* (Praha: Marie Chřibková, nakladatelství a vydavatelství, 1999), s. 46–64.

⁸ Marina Hughson (Blagojević), „On Epistemic Justice, Legacy and Hope: A Few Thoughts on Hana Havelková's Work“, in Věra Sokolová, Lubica Kobová (eds.), *Odvaha nesouhlasit: Feministické myšlení Hany Havelkové a jeho reflexe* (Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2019), s. 345–356.

⁹ Tereza Kodíčková, „Co je nám do třetího světa aneb zpráva o analýze českých akademických genderových textů“, *Sociální studia* (2002), č. 7, s. 69–87; Zuzana Kepplová, „Čakanie na ‚našu‘ Mohanty: Formovanie feministického diskurzu počas transformácie a jeho kritiky“, *Sociální studia* 11 (2014), č. 1, s. 11–39.

Ako je zrejmé, Hana Havelková reflektovala potrebu výskumu štátneho socializmu z rodovej perspektívy od začiatku svojej feministickej výskumnej dráhy. Priebežne formulovala konceptuálne prístupy k výskumu českej histórie z rodového hľadiska v modernom období a špecificky formulovala program feministického výskumu, ktorého témou by bol rodový poriadok štátno-socialistického Česka.¹⁰ Tento program spolu so širokým výskumným kolektívom realizovala vo výskumnom projekte, ktorého výsledkom boli už uvádzané kolektívne monografie. Sledovala ho však aj pri zadávaní diplomových prác, pričom niektoré z nich prekračovali charakter rešeršov. Významným konceptuálnym príspevkom Hany Havelkovej je predovšetkým jej pochopenie feministického aktérstva počas štátneho socializmu. Vykračujúc poza totalitný model výkladu Hana Havelková skúma expertné komunity, predovšetkým Státní populační komisi, aby načrtla komplexný model mocenských vzťahov medzi štátnou mocou a feminizmom (tento vzťah opisuje pomocou termínu vyvlastnenie), medzi komunistickou mocou a odbornou obcou (/de/centralizácia) a napokon medzi odbornou mocou a ženským hnutím (substitúcia). Vo výsledku tak podľa Havelkovej v štátnom socializme bola prítomná feministická reflexivita, ako napokon ukazuje aj vo svojom texte *Dreifache Enteignung und eine unterbrochene Chance*,¹¹ kde do centra pozornosti stavia diskusiu o knihe *Druhé pohlavie* od Simone de Beauvoir ako súčasť intelektuálneho života počas pražskej jari.

Hana Havelková za sebou zanechala nedokončený rukopis učebnice rodových štúdií, no nielen to. Všetky tri vyššie načrtnuté projekty, ktorých základné kamene položila (feministická kritická teória, problematizovanie vzťahov Východ – Západ, výskum rodového poriadku štátneho socializmu), čakajú na svoje pokračovateľky a pokračovateľov.¹²

Lubica Kobová

¹⁰ Hana Havelková, „Konec idyl? Možné konceptualizace postavení žen v moderní české historiografii“, in Jana Cviková, Jana Juráňová, Lubica Kobová (eds.), *História žien: Aspekty čítania a písania* (Bratislava: ASPEKT, 2007), s. 72–79; Hana Havelková, „Náměty k diskusi o českém genderovém kontextu“, in Blanka Knotková-Čapková (ed.), *Ročenka Katedry genderových studií FHS UK v Praze 2005–2006* (Praha: Katedra genderových studií FHS UK, 2007), s. 108–124.

¹¹ Hana Havelková, „Dreifache Enteignung und eine unterbrochene Chance: Der ‚Prager Frühling‘ und die Frauen- und Geschlechterdiskussion in der Tschechoslowakei“, *L'Homme* 20 (2009), č. 2, s. 31–49.

¹² Väčšinu citovaných textov Hany Havelkovej, jej biografii, bibliografii aj príspevky reflektujúce jej tvorbu nájdú čitateľky a čitatelia v monografii Věra Sokolová, Lubica Kobová (eds.), *Odvaha nesouhlasit: Feministické myšlení Hany Havelkové a jeho reflexe* (Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2019).